

Anni Pelkonen

ALKOHOLIPERHEIDEN LASTEN TUEN TARPEEN HAVAITSEMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Kirjallisuuskatsaus 2010-luvun sekä sen jälkeisistä tutkimuksista

TIIVISTELMÄ

Anni Pelkonen: Alkoholiperheiden lasten tuen tarpeen havaitseminen varhaiskasvatuksessa – kirjallisuuskatsaus 2010-luvun sekä sen jälkeisistä tutkimuksista
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden tutkinto-ohjelma, varhaiskasvatuksen opettaja
Huhtikuu 2023

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mitä alkoholiperheestä tulevien lasten tuen tarpeen tunnistamisesta on kirjoitettu 2010-luvulla ja sen jälkeen suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa. Tutkimuksen tavoitteena on löytää konkreettisia merkkejä, joista varhaiskasvatuksen henkilökunnan on mahdollista tunnistaa alkoholiperheestä tulevan lapsen tuen tarve.

Tämä laadullinen tutkimus toteutettiin kuvailevana kirjallisuuskatsauksena seitsemän tutkimusaineistoksi valikoituneen lähteen pohjalta. Aineistoon valikoitui kasvatustieteellisen kirjallisuuden lisäksi lähteitä hoitotieteestä, sosiaalitieteistä ja yhteiskuntatieteistä, koska näillä aloilla alkoholiperheiden lasten tilannetta on tutkittu kasvatustieteitä enemmän. Tässä tutkimuksessa koko aineistoa tarkasteltiin kuitenkin varhaiskasvatuksen viitekehityksessä.

Vanhemman alkoholin ongelmakäytöstä johtuvat lasten kokemat ongelmat ja haitat voidaan jakaa karkeasti fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin haittoihin. Tässä tutkimuksessa havaittiin, että kaikilta kolmelta osa-alueelta voidaan löytää konkreettisia merkkejä alkoholiperheestä tulevan lapsen tuen tarpeen tunnistamiseksi.

Fyysiset kaltoinkohtelun merkit ovat lapsessa usein havaittavissa esimerkiksi ihovammoina, luunmurtumina, mustelmina, pään vammoina, huonona hygieniana sekä aliravitsemuksena. Lapsen jatkuva sairastelu voi myös olla merkki siitä, että lapsi saattaa elää alkoholiperheessä. Varhaiskasvatuksen henkilökunnan kannattaisi myös kiinnittää lapseen erityistä huomiota, jos lapsi on jatkuvasti tai tiettyinä jaksoina väsynyt tai masentunut tai huolehtii esimerkiksi liikaa sisaruksistaan tai vanhemmastaan. Erilaiset tunnettaakat, pelko, psykosomaattiset oireet, kuten vatsakipu tai päänsärky ovat myös tällaisia merkkejä, samoin oppimisvaikeudet. Alkoholiperheen lapselle melko tyypillinen tapa toimia on vetäytyminen jonkin roolin taakse. Rooleja voivat olla esimerkiksi vastuunkantaja, syntipukki, näkymätön lapsi tai hassuttelija. Usein roolin ylläpitäminen on kuluttavaa ja vie lapsen huomion pois todellisesta ongelmasta, jolloin lapsi piilottaa roolinsa alle todelliset tunteensa, turvattomuutensa ja hätänsä.

Koko lapsen kasvuyhteisö vaikuttaa lapsen elämään ja haasteista selviytymiseen. Varhaiskasvatuksessa onkin tärkeää havaita vaikeissa oloissa kasvavan lapsen tuen tarve mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta tuki mahdollistuisi. Konkreettiset merkit auttavat varhaiskasvatuksen henkilökuntaa tuen tarpeen havaitsemisessa.

Avainsanat: varhaiskasvatus, alkoholiperhe, tuen tarve, tunnistaminen

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	ALKOHOLIN ONGELMALLISUUS LASTEN ELÄMÄSSÄ	6
2.1	Alkoholi ja alkoholismi	7
2.2	Alkoholistiperhe, alkoholiperhe, päihdeperhe vai perhe, jossa vanhemmalla on alkoholiongelma	8
2.3	Vanhempien alkoholinkäyttö lasten ongelmana	9
2.4	Lasten kaltoinkohtelu	10
3	ALKOHOLIPERHEESTÄ TULEVA LAPSI VARHAISKASVATUKSESSA	12
3.1	Varhaiskasvatuksen merkitys alkoholiperheestä tulevan lapsen elämässä	12
3.2	Lapsen yksilöllinen tuen tarve.....	14
3.3	Lain edellyttämä varhainen tuki	15
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	17
4.1	Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	17
4.2	Tutkimusmenetelmä.....	17
4.3	Aineisto	19
4.3.1	<i>Aineiston hankinnassa käytetyt kriteerit</i>	20
4.3.2	<i>Hakusanat ja tietokannat</i>	20
5	TULOSTEN TARKASTELUA	22
5.1	Tuen tarpeen ilmeneminen fyysisinä merkkeinä.....	22
5.2	Tuen tarpeen ilmeneminen psyykkisinä merkkeinä	25
5.3	Tuen tarpeen ilmeneminen sosiaalisina merkkeinä	27
6	POHDINTAA	30
	LÄHTEET	34
	LIITTEET	39
	Liite 1: Aineiston sisäänotto- ja poissulkukriteerit	39
	Liite 2: Kirjallisuuskatsaukseen valitut julkaisut	40
	KUVIOT	
KUVIO 1.	TUEN TARPEEN TUNNISTAMISEN MERKIT	29

1 JOHDANTO

Suomessa yhä useampi päiväkotikäinen lapsi tulee perheestä, jossa on päihdeongelmia. Päihteiden käyttöön liittyvät ongelmat eivät ole vähenemässä vaan edelleen lisääntymässä. Raitasalon, Holmilan ja Jääskeläisen (2016) tekemän tutkimuksen mukaan Suomessa on paljon lapsia, joiden jommallakummalla tai molemmilla vanhemmilla on vakava päihdeongelma. Heidän rekisteritietojen ja väestötilastojen pohjalta lasketut tulokset osoittavat Suomessa olevan noin 65 000–70 000 tällaista alaikäistä lasta. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen, 2016, 83.) Tällaiset perheisiin liittyvät negatiiviset taustatekijät lisäävät haasteita varhaiskasvatukselle toimintaympäristönä ja vaikuttavat erityisesti vanhempien ja työntekijöiden väliseen kasvatusyhteistyöhön ja vaativat varhaiskasvatuksen opettajilta erityisosaamista: Miten tukea lasta, jonka tausta ei ole helppo tai niin sanotusti tavallinen? Miten saada riittävästi tietoa, jotta tuella saavutettaisiin toivottuja tuloksia. Ja ennen kaikkea, miten tunnistaa lapsen tuen tarve, jotta tukeminen ylipäättään on mahdollista?

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksestä käy ilmi, että erityisesti lapset kärsivät vanhempien päihdeongelmista. Päihdeongelmat ovat myös yleisin perheväkivallan ja lasten laiminlyönnin aiheuttaja. Vanhempien päihteiden väärinkäyttö sekä mahdollinen siihen liittyvä väkivaltaisuus johtavat usein myös lasten huostaanottoihin. Lapsen näkökulmasta ongelmia aiheuttavat sekä näkyvä suurkulutus että myös vanhempien ajoittainen harkitsematon alkoholin käyttö. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä, 2011, 3.)

Tässä tutkimuksessa tavoitteenani on luoda tiivis ja yleistajuinen kirjallisuuskatsaus siitä, mitä alkoholitaustaisesta perheestä tulevan lapsen tuen tarpeen tunnistamisesta varhaiskasvatuksessa on 2010-luvulla ja sen jälkeen kirjoitettu suomalaisessa kasvatustieteellisessä ja muussa varhaiskasvatuskontekstia sivuavassa tutkimuskirjallisuudessa.

Aluksi esittelen keskeiset käsitteet ja teoriataustan sekä perusasioita siitä, mitä lapsi tarvitsee tasapainoiseen kehitykseen. Seuraavaksi avaan tutkimukseni

kulkua ja tutkimusmetodia. Seuraavassa luvussa esittelen tutkimustulokset. Lopuksi pohdin tuloksia ja mahdollista jatkotutkimustarvetta.

2 ALKOHOLIN ONGELMALLISUUS LASTEN ELÄMÄSSÄ

Moni lapsi elää perheolosuhteissa, joissa päihteet vaikuttavat jokapäiväiseen elämään ja tekevät lapsen elämästä epävakaa. Vuosina 1994, 2004 ja 2009 toteutetut väestökyselyt tuovat esiin huolestuttavan ilmiön: viidentoista vuoden aikana liiallista päihteidenkäyttöä nähneiden suomalaisten lasten osuus on lisääntynyt merkittävästi (Roine, Ilva & Takala, 2010, 11). Käytännössä tämä tarkoittaa myös sitä, että varhaiskasvatuksessa on yhä enemmän lapsia, joiden perhetautoissa on päihdeongelmaa. Se asettaa haasteita varhaiskasvatuksen henkilökunnalle, jotta tällaiset lapset tulisivat havaituksi ja heidän tuen tarpeensa tunnistetuksi, jotta heitä voitaisiin auttaa ja tukea mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Alkoholinkäyttöön liittyviä haasteita on tutkittu eri näkökulmista. Myös lapsiin liittyviä tutkimuksia on tehty. Esimerkiksi A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toiminta teki vuonna 2010 kyselyn, jossa selvitettiin lasten parissa työskentelevien ammattilaisten havaintoja lapsista, jotka kokevat haittoja vanhempien päihteidenkäytöstä. Suurin osa kyselyyn vastanneista oli havainnut viimeisen vuoden aikana työssään näitä lapsia. Noin puolet viimeisen vuoden aikana tällaisen lapsen kohdanneista tutkimukseen haastatelluista ammattilaista huolestui tilanteesta lapsen käytöksen tai olemuksen takia. Lapsi itse kertoi asiasta joka kolmannessa ilmenneessä tapauksessa. Alle viidesosa kyselyyn vastanneista koki, että heillä on riittävästi tietoa lasten auttamisesta, jolloin voidaan päätellä, että suurin osa ammattilaisista kokee tarvitsevansa lisää tietoa tästä aihepiiristä. (Itäpuisto & Taitto, 2010, 3.)

2.1 *Alkoholi ja alkoholismi*

Alkoholi on aine, joka tuntuu Suomessa kuuluvan sekä arkeen että juhlaan. Sen aiheuttamia haasteita ei käyttötilanteissa välttämättä ajatella, vaikka monet alkoholin aiheuttamista ongelmista on useimmille tuttuja. Kiianmaan ja Hyytiän (1998) mukaan alkoholi on päihde eli aine, joka keskushermostoon vaikuttaessaan aiheuttaa erilaisia käyttäytymisoireita tai psykologisia muutoksia (Kiianmaa & Hyytiä 1998, 92). Sinclair (1983) puolestaan nostaa esiin alkoholin yksilöllisiä vaikutuksia mielihyvän kokemiseen, ahdistuneisuuteen, aktiivisuuteen ja aggressiivisuuteen (Sinclair 1983, 43–46). Kiianmaa (1998) ja Ylikahri (1989) pohtivat alkoholin fysiologisia vaikutuksia. Alkoholin aiheuttamassa humalatilassa yksilön aktiivisuus usein lisääntyy, mistä seuraa mielialan kohenemistä, mielihyvän ja rentoutumisen tunnetta, itsevarmuuden lisääntymistä, puheliaisuutta ja estottomuutta. Riittävän suuren alkoholimäärän vaikutus ihmiseen on kuitenkin päinvastainen eli lamaannuttava, jolloin saattaa esiintyä liikkeiden kömpelyyttä, puheen äänekkyyttä ja sammaltelua, kuulon heikkenemistä, valppauden huonontumista, hikoilun lisääntymistä, reagoinnin hidastumista ja henkisten toimintojen suoritus-tason alentumista. Alkoholin määrän laskiessa ihmisen veressä on tuloksena krapulavaihe, jossa oireena ovat esimerkiksi suoritus-tason aleneminen, masennus ja ahdistus. (Kiianmaa 1998, S. 102–103; Ylikahri 1983, 40.)

Kiianmaa ja Hyytiä (1998) toteavat, että huumaavan vaikutuksen lisäksi alkoholilla on paljon psyykkisiä vaikutuksia, joiden miellyttävyyden takia alkoholin käyttäjä ajautuu juomaan toistuvasti (Kiianmaa & Hyytiä 1998, 92). Alkoholiriippuvuus syntyy keskushermoston mukauduttua alkoholiin, jolloin sen poistuminen elimistöstä aiheuttaa häiriön elimistön tasapainotilassa. Toleranssi kasvaa, samoin pakonomainen tarve saada lisää päihdettä. Tämän seurauksena on alkoholismisairaus, joka Söderlingin (1995) mukaan pitää sisällään kaikki sairaudelle tunnusomaiset piirteet: perinnöllisyyden, kehityskulun ja ennustettavuuden. Siitä on myös mahdollista toipua. (Söderling 1995, 30.)

2.2 Alkoholistiperhe, alkoholiperhe, päihdeperhe vai perhe, jossa vanhemmalla on alkoholiongelma

Saattaa olla leimaavaa kutsua perhettä, jossa vanhemmalla on alkoholiongelma, ongelmaperheiksi esimerkiksi alkoholistiperheiksi. Tutkimusta varten tarvitaan kuitenkin jokin käsite, jonka avulla tällaista perhettä voidaan tarkastella. Yleisesti suomenkielisessä kirjallisuudessa on Holmbergin (2003) mukaan käytössä käsite päihdeperhe, kun aiheena on perhe, jossa on huume- tai alkoholiongelmainen perheenjäsen. Päihdeperhe määritellään perheeksi, jossa joko toinen vanhemmista tai molemmat vanhemmat, toisinaan myös sisarukset tai lapsi itse, käyttävät pähteitä siten, että käytöstä on välillistä tai välitöntä haittaa joko päihteiden käyttäjän itsensä tai muiden perheenjäsenten psyykkiselle ja fyysiselle terveydelle. Haitan arviointi on Holmbergin mukaan yksilöllistä ja perhekohtaista. (Holmberg 2003, 10.) Hännisen (2004) mukaan ei kuitenkaan voida yksiselitteisesti määritellä, milloin päihteidenkäyttö on ongelma. Perheenjäsen saattaa kärsiä käytöstä, joka ei lääketieteellisesti vielä ole liikakäyttöä. (Hänninen 2004, 105.) Lasinen lapsuus -toiminnassa käytetään alkoholiperhe-käsitettä alkoholistiperhe-käsitteen sijaan, koska asiaan halutaan yksilöllisen kokemuksen näkökulma. Peltoniemi (2003) kertoo, että toimintaan on alkoholismiin lisäksi otettu mukaan myös perheitä, joissa alkoholia käytetään lasten kehitystä haittaavalla tavalla, vaikka kyseessä olisi perhe, jonka vanhempi ei lääketieteellisessä mielessä ole alkoholisti. (Peltoniemi 2003, 168.)

Itäpuisto (2003) kritisoi alkoholistiperhe-termiä harhaanjohtavaksi, koska hänen mukaansa ei ole olemassa yhtenevin kriteerein määriteltävissä olevaa ongelmaperhettä, minkä kuvan alkoholistiperhe-termi antaa. (Itäpuisto 2003, 41). Itäpuisto (2005) harmittelee, että usein alkoholistiperhe nähdään normaaleista perheistä monella tapaa poikkeavana ja huonona, vaikka niissä eletään ainakin osittain myös aivan tavallista arkea. Ainoaksi tällaisille perheille yhteiseksi asiaksi Itäpuisto mainitsee lasten kokemuksen vanhempien alkoholinkäytön häiritsevyydestä. Päihdeperhe- ja alkoholistiperhe-termien käyttö häivyttää alkoholiongelmaisen läheisten näkökulman, vaikka huolen kohteena on koko perhe. Alkoholistiperhe-käsite onkin Itäpuiston mielestä luonteeltaan stereotyyppinen ja leimaava. (Itäpuisto 2005, 14.) Lempeämpi ja lasta kunnioittavampi termi voisi olla Kaivosojan (2010) käyttämä "perhe, jossa vanhemmalla on alkoholiongelma"

(Kaivosoja 2010, 13). Tässä tutkimuksessa päädyin käyttämään termiä alkoholi-perhe sen tiiviyn vuoksi. Määrittelen alkoholiperhe-käsitteen silti perheeksi, jossa vanhemmalla on alkoholiongelma.

2.3 Vanhempien alkoholinkäyttö lasten ongelmana

Alkoholista ja alkoholismista puhutaan ja kirjoitetaan Suomessa paljon, mutta siitä huolimatta tutkimukseen perustuvaa tietoa alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta on hyvin vähän. Itäpuiston (2005) mukaan lapsuudenkokemukset näyttävät unohtuneen alkoholista käytävistä keskusteluista ja myös alkoholitutkimuksesta, joissa alkoholia käyttävien aikuisten ongelmat ovat näkyvästi esillä. (Itäpuisto, 2005, 11.) Lapsen näkökulma aiheesta on kuitenkin äärimmäisen tärkeä. Itäpuiston mukaan Suomessa on kymmeniä tuhansia lapsia, jotka kärsivät vanhempiensa alkoholinkäytöstä. Alkoholismi on vakava ongelma, joka ainakin läntisissä hyvinvointivaltioissa koskettaa merkittävää osaa väestöstä, siis myös lapsia, jotka elävät alkoholin varjossa pystymättä vaikuttamaan tilanteeseen. Itäpuisto (2005) nostaa esiin jo 1990-luvulla alkaneen lasten lisääntyneen pahoinvoinnin, jossa vanhempien alkoholinkäytöllä on merkittävä rooli. Lisääntyneet lastensuojelun toimenpiteet ovat myös todiste tästä pahoinvoinnista. (Itäpuisto 2005, 12.)

Alkoholiin liittyvät ongelmat ovat haastavia ja niihin tuntuu olevan vaikea myös puuttua, koska ympäristö usein hyväksyy hiljaisesti alkoholinkäytön ja siitä aiheutuvat negatiiviset seuraukset. Itäpuiston (2005) tutkimuksessa selviää, että esimerkiksi lapsuudessa koettu alkoholiongelmien hyväksymisen ilmapiiri saattaa johtua siitä, että monet alkoholitiperheet ovat sosiaalisessa kanssakäymisessä pelkästään muiden juovien tai alkoholiongelmaisten aikuisten kanssa. Toisaalta myös ainakin miesten runsas ja häiritseväkin alkoholinkäyttö on hyväksyttävää esimerkiksi työpaikoilla ja erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. (Itäpuisto 2005, 71.)

Itäpuiston tutkimus osoittaa, että vain harvat alkoholiperheiden lapset ovat saaneet lapsuudessa kaipaamaansa apua tai tukea. Lapsia on leimattu juovien

vanhempien perusteella, ja leimaamiseen ovat osallistuneet sekä ympäristön aikuiset että lapset. Lapset ovat joutuneet käyttämään monia keinoja, joilla itseä ja muita ihmisiä on suojeltu alkoholiongelmien tuottamilta haitoilta. Lisäksi monet lapset ovat hoitaneet erilaisia perheen asioita, jolloin lapsen oma toiminta voidaan nähdä jopa merkittävänä tekijänä läheisen alkoholiongelmien tuottamien haittojen vähentämisessä. (Itäpuisto 2005, 3.)

Lapset usein vaikenevat vanhempansa ongelmasta, eivät osaa sitä sanoittaa tai pelkäävät puhumisen seurauksia. Itäpuisto kysyy kuitenkin tutkimuksensa aineiston perusteella, onko lapsen vaikeneminen vanhempien alkoholiongelmista tai väkivaltaisuudesta merkki lapsen liian pitkälle menevästä lojaliteetista, vai vaikeneeko lapsi siksi, ettei hän ole ennenkään ongelmista puhuttuaan saanut ulkopuolisilta apua vaan rangaistuksia vanhemmilta. (Itäpuisto 2005, 115.)

Itäpuiston mukaan lasten toimintaan ja selviytymiseen alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa liittyy olennaisesti myös kysymys lasten tuesta ja avusta. Näistä asioista ei ole olemassa juurikaan tietoa, vaikka niiden ymmärtäminen olisi myös käytännön auttamistyön kannalta erittäin tärkeää. (Itäpuisto 2005, 121.) Alkoholiperheestä tuleva lapsi tarvitsee apua ja tukea kasvaakseen tasapainoiseksi. Onko tällaisen lapsen tuen tarvetta mahdollista tunnistaa? Tutkimus alkoholiperheiden lasten tuen tarpeen tunnistamisesta ja lasten tukemisesta varhaiskasvatuksessa on enemmän kuin tarpeellista.

2.4 Lasten kaltoinkohtelu

Itäpuiston ja Selinin (2013) mukaan voidaan tutkimuskirjallisuuden perusteella todeta, että päihteiden ongelmakäytöllä on monenlaisia vaikutuksia perheenjäsenten ja läheisten elämään ja hyvinvointiin. Läheisen kokemat ongelmat ja haitat voidaan jakaa karkeasti fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin haittoihin. (Itäpuisto & Selin 2013, 139.) Tämä haittajako koskee myös lapsia. Perheenjäsenten ilmaisemat avuntarpeet sisältävät Itäpuiston ja Selinin (2013) mukaan paljon konkreettisen tuen tarvetta, mutta lasten avun tarve jää usein tunnistamatta, siksi tarvitaan koulujen ja päiväkotien kykyä tunnistaa päihdeongelmaisten lapset ja tarvitaan paikkoja, joissa heidän ongelmiaan pystytään ratkomaan. (Itäpuisto & Selin 2013, 143.)

Vanhemman alkoholiongelman vaikutusta lapseen ei voi tarkastella nostamatta esiin käsitettä kaltoinkohtelu. Jokainen alkoholiperheessä kasvanut lapsi on todennäköisesti tullut tavalla tai toisella kaltoinkohdeksi, ja kaltoinkohdeltu lapsi voi oirehtia monella tavalla. Maailman terveysjärjestö WHO määrittelee lapsen kaltoinkohtelun käsittävän kaikki fyysisen ja psyykkisen pahoinpitelyn muodot, seksuaalisen hyväksikäytön, laiminlyönnin taikka kaupallisen tai muun riiston, jossa on kyse vastuusta, luottamuksesta tai vallasta ja josta seuraa todellista tai mahdollista vaaraa lapsen terveydelle, kehitykselle tai ihmisarvolle.

Lasten kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja puuttumiseen liittyviä työntekijöiden oikeuksista ja velvollisuuksista on säädetty monia suosituksia ja lakeja. Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (LOS 60/1991 19, 34–35 art.), Euroopan sosiaalisen peruskirjan (Sops 44/1991 17 art.) ja rikoslain (RL 39/1889 luku 17, 20–21 §) mukaan lapsilla on samanlaiset oikeudet tulla suojelluksi väkivallalta, pahoinpitelyltä, hyväksikäytöltä ja laiminlyönniltä kuin aikuisilla. Lasten alistaminen, ruumiillinen kurittaminen tai muu loukkaava kohtelu on kielletty. (LHL 361/1983 1 §). Lisäksi työntekijöiden pitää lain mukaan puuttua, kun lasten hyvinvointi vaarantuu (RL 39/1889 luku 3. 3 §, luku 15. 10§, luku 21. 15 §; LSL 417/2007 1–4, 25–25d §). Lasten kaltoinkohtelun tunnistamista helpottaa työntekijöiden työkokemuksen kertyminen.

3 ALKOHOLIPERHEESTÄ TULEVA LAPSI VARHAISKASVATUKSESSA

Suomessa asuvista alle kouluikäisistä lapsista suuri osa käy ainakin jossain vaiheessa lapsuuttaan varhaiskasvatuksessa. Se on näin ollen paikka, jossa lapsen mahdolliset haasteet on mahdollista havaita varhaisessa vaiheessa. Varhaiskasvatuksen henkilökunta on myös avainroolissa kohdatessaan lapsia ja näiden huoltajia.

3.1 Varhaiskasvatuksen merkitys alkoholiperheestä tulevan lapsen elämässä

Jokaisella ihmisellä on yksilönä tarve tulla nähdyksi, kohdatuksi ja kuulluksi. Laadukkaan kasvatuksen lähtökohtana onkin tunnistaa ja kohdata lasten perustarpeet. On tärkeää pohtia, miten lasten perustarpeet toteutuvat varhaiskasvatuksessa, koska niiden toteutuminen tukee lasten psyykkistä kehitystä. Kannisen ja Sigfridsin (2012) mukaan yksilön perustarpeita ovat turvallisuuden ja ennakoitavuuden tarve, itsemääräämisoikeuden tarve, arvostuksen tarve, tarve oikeudenmukaiseen kohteluun sekä yhteenkuuluvuuden tarve. Jos lapsen perustarpeisiin ei vastata, saattaa seurauksena olla esimerkiksi monenlaisia negatiivisia tunteita, esimerkiksi pelkoa, kaipuuta, ikävää, turvattomuutta ja epäreilouden tunnetta. (Kanninen & Sigfrids 2012, 20–21.)

Kannisen ja Sigfridsin (2012) mukaan lapsen perustarpeiden tyydyttyminen on riippuvainen vuorovaikutuksen ja suhteen laadusta. Siksi on tärkeää, että jokaisen lapsen tunteet ja tarpeet nähdään ja sallitaan, jolloin on mahdollista, että tarpeisiin voidaan vastata ja tukea lapsen psyykkistä kehitystä. Kanninen ja Sigfrids painottavat yksilöllisyyden huomioimista ja tukemista sekä turvallisuuden

tunteen luomista. (Kanninen & Sigfrids 2012, 22–23.) Myös Rusanen (2011) korostaa aikuisen merkityksen tärkeyttä, kun tuetaan lapsen psyykkistä kehitystä (Rusanen 2011, 217).

Decin ja Ryanin (2000) mukaan ihmisellä on kolme psykologista perustarvetta, jotka ovat tarve 1) autonomiaan ja itseohjautuvuuteen, 2) kompetenssiin ja 3) läheisyyden kokemiseen (Deci & Ryan, 2000). Näiden perustarpeiden täytymisellä on vaikutus lapsen kasvua ja kehitystä eteenpäin vievään sisäiseen motivaatioon, riippumattomuuteen ja hyvinvointiin. (Deci & Ryan, 2000; Ryan ym., 2016). Dix ym. (2007) pohtivat lapsen kehitysvaiheisiin liittyviä erilaisia tarpeita, jotka varhaiskasvatuksen opettajan tulisi ottaa huomioon pedagogisessa toiminnassaan. Esimerkiksi kahden vuoden iästä alkaen lapsen pyrkimys itsenäisyyteen kehittyä, jolloin lapsi vähitellen kokee voivansa hallita ja kontrolloida ympäristönsä tapahtumia, mikä taas vahvistaa lapsen kompetenssin kokemusta (Dix ym., 2007). Rusanen (2011) mainitsee, että samassa ikävaiheessa lapsi myös tulee vähitellen tietoiseksi omasta erillisyydestään toisista ihmisistä, erityisesti äidistä. Lapsi pyrkii itsenäistymään etääntymällä vanhemmista, jolloin autonomia lisääntyy, mutta samalla hän edelleen turvautuu vanhempiinsa ja tarvitsee heitä. (Rusanen, 2011, 130.)

Ryan (2016) painottaa, että lapsen samanaikainen tarve sekä autonomisuuden että toisiin tukeutumiseen on tärkeää huomioida varhaiskasvatuksessa. Lapsen psyykkistä hyvinvointia ja autonomisuutta edistää kokemus turvallisesta opettajasta, johon voi tarvittaessa tukeutua. Turvallista opettaja-lapsi -suhdetta rakennetaan tukemalla lapsen autonomiaa myönteisin pedagogisin keinoin (Ryan ym., 2016). Rusanen (2011) mukaan lapsen persoonallisuuden kehittymiseen vaikuttaa aikuisen kyky tukea sekä tarvitsevuutta, että autonomiapyrkimystä. Tämä vaikuttaa lapsen koko loppuelämään (Rusanen 2011, 131).

Alkoholiperheestä tulevan lapsen kohdalla voi olettaa, että tasapainoisen varhaiskasvatuksen merkitys korostuu, koska todennäköisesti hänen perusturvallisuutensa on monella tapaa järkkynyt ja kasvu häiriintynyt. Lapsella on tarve ja oikeus tulla nähdyksi ja kohdatuksi omana itsenään. Hänellä on myös lain edellyttämä oikeus tukeen, jota hän mahdollisesti tarvitsee.

3.2 Lapsen yksilöllinen tuen tarve

Varhaiskasvatuslaissa varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on tunnistaa lapsen tuen tarve mahdollisimman varhain sekä järjestää tarkoituksenmukaista tukea lapselle monialaisessa yhteistyössä tarpeen mukaan. Käsite *varhainen tuki* tarkoittaa varhain tunnistettua ja toteutettua kasvun ja kehityksen tukea. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3 §.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) lapsen kehityksen ja oppimisen tuki ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) lapsen kasvun ja oppimisen tuki kuvaavat tukitoimia, joita tulisi tarjota lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan varhaiskasvatuksen järjestäjän olevan velvollinen antamaan lapselle hänen tarvitsemaansa tukea päiväkodissa tai perhepäivähoidossa ja lapsen tuen tarve arvioidaan ja tukea järjestetään viivytyksettä. Tuki varhaiskasvatuksessa järjestetään yleisenä, tehostettuna ja erityisenä tukena inklusiivisten periaatteiden mukaisesti. (VASU 2022, 56)

Jokainen lapsi on yksilö, jolla on yksilölliset piirteet, vahvuudet ja tuen tarpeet, jotka tulee selvittää. Lapsi tekee itsestään päätelmiä, joiden perusteella syntyy itsetunto. Lapsen vahvuuksia tukeva kasvatus lujittaa lapsen itsetuntoa auttaen häntä kasvamaan ja kehittymään itseensä luottavaksi, vastuuntuntoiseksi ja yhteistyökykyiseksi. Kasvatuksen tulee korostaa lapsen vahvuuksia, innostaa lasta työskentelyyn ja suoriin. Samalla lapsen itsetunto muodostuu vahvaksi ja hän hyväksyy itsensä ja voi hyvin. (Lummelahti 2004, 34, 38; Sandberg 2021, 39.) Tuen tarpeen varhainen tunnistaminen on äärimmäisen tärkeää alkoholiperheestä tulevan lapsen kohdalla, koska tällaisella lapsella on monta kasvua uhkaavaa riskitekijää, joihin on varhaisella tuella mahdollisuus vaikuttaa ja näin tukea lapsen kasvua tasapainoiseksi.

Turja (2017) mainitsee, että yksilöllisen tukemisen periaatteita ohjaavat voimassa olevien asiakirjojen linjaukset mutta myös etenkin sosiokonstruktivistinen ja sosiokulttuurinen ajattelu, joissa painottuvat lapsen oma toimijuus, vuorovaikutus ja yhteistoiminta. Leikki nähdään lapsen oppimisen ja kehittymisen näkökulmasta lapsen johtavana toimintana varhaiskasvatuksessa, jossa oleellista on mahdollisuus monenlaiseen leikkiin, ympäristön ilmiöiden tutkimiseen, monipuoliseen liikkumiseen ja ilmaisuun sekä luoviin toimintoihin. Keskeisenä nähdään

lapsen kielelliset taidot ja kommunikaatiotaidot sekä sosiaaliset taidot ja tunnetaidot. Turjan mukaan myös yksilöllisen tuen tulisi lähteä näistä liikkeelle. Hän mainitsee myös, että on merkille pantavaa, että alle kouluikäisten yleisimmät tuen tarpeet Suomessa liittyvät kielelliseen ja sosiaalisemotionaaliseen kehitykseen. (Turja 2017, 153–154.)

3.3 Lain edellyttämä varhainen tuki

Pihlajan ja Viitalan (2019) mukaan Suomessa varhaiskasvatuksessa tukea tarvitsevan lapsen tuen toteuttamisessa on käytössä termi varhaiserityiskasvatus (Pihlaja & Viitala, 2019, 27). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2022) varhaiserityiskasvatuksesta käytetään käsitettä lapsen tuki ja Varhaiskasvatuslaissa (540/2018) on käytössä käsite tuen tarve tai vammainen tai muuten tuen tarpeessa oleva lapsi. Pihlaja ja Neitola (2017) mainitsevat, että varhaiserityiskasvatus liittyy kiinteästi varhaiskasvatukseen ja niiden toimintatavat ovat lähellä toisiaan (Pihlaja & Neitola, 2017, 80). Pihlaja ja Viitala (2019) nostavat esiin tähän liittyvän haasteen: varhaiserityiskasvatuksen määrittely ei ole ollut helppoa, koska tukea tarvitsevaa lasta ja hänen tukemistaan on käsitelty vain melko yleisellä tasolla varhaiskasvatukseen liittyvissä laeissa ja asiakirjoissa (Pihlaja & Viitala, 2019, 30). Viitalan (2014) mukaan varhaiserityiskasvatus liittyy varhaiskasvatukseen ja erityispedagogiikan toimintatavat toisiinsa inklusiivisen ajattelutavan mukaisesti (Viitala, 2014, 21). Inklusiivisessa kasvatuksessa nojataan tasa-arvoon, erilaisuuden arvostamiseen sekä osallisuuden arvoihin, jolloin lapsen tarvitsema tuki tuodaan lapsen luokse (Booth, 2011, 304; Helenius & Lummelahki, 2018).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022) korostaa lapsen vahvuuksien sekä kehityksen ja oppimisen tarpeiden huomioimista (Opetushallitus, 2022, 36). Varhaiserityiskasvatuksen tehtäväkenttää ovat lapsen mahdollisen tuen tarpeen tunnistaminen sekä lapsen tarvitseman tuen toteuttaminen varhaiskasvatuksessa (Helenius & Lummelahki, 2018; Varhaiskasvatuslaki 540/2018 3 §). Lisäksi tehtävänä on vahvistaa lapsen mahdollisuuksia toimia vertaisryhmässä ja ottaa huomioon yksilölliset tuen tarpeet tarkoituksenmukaisesti (Alijoki ym., 2016;

Helenius & Lummelahti, 2018). Pihlajan mukaan voidaan jokaisen lapsen mahdollisuuksia kehittyä ja oppia omalla tavallaan vahvistaa inklusion periaatteiden mukaisesti vaikuttamalla rakenteellisin muutoksin oppimisympäristöön (Pihlaja, 2009). Osaava ja ammattitaitoinen henkilökunta, toimiva yhteistyö kaikkien osapuolten välillä sekä hyvä ja lämmin vuorovaikutus ovat varhaiserityiskasvatuksen keskeisiä tekijöitä (Pihlaja ym., 2010).

Helenius ja Lummelahti (2018) mainitsevat, että lapsen tuen tarve voi syntyä lapsen ja ympäristön yhteisvaikutuksessa syntyneistä tilanteista, joten se ei välttämättä ole pysyvä asia (Helenius & Lummelahti, 2018). Neitola (2019) toteaa, että varhaiskasvatuksen toimintaympäristö tulee suunnitella siten, että se estäisi mahdollisimman vähän lapsen osallistumista, toimintaa ja osallisuutta. Varhaiskasvatuksen ryhmiä muodostettaessa pitäisi ottaa huomioon lasten tuen tarpeet, jolloin lapsen saama tuki voidaan ensisijaisesti toteuttaa lapsen omassa ryhmässä oppimisympäristöjä ja -tapoja muutellen. (Neitola, 2019, 25.) Erityispedagogiikka ei yksin kuitenkaan Pihlajan ym. (2010) mukaan korjaa oppimisympäristön puutteita (Pihlaja ym. 2010). Heleniuksen ja Lummelahden (2018) mukaan tuen tarpeeseen johtavat tekijät pitäisi pystyä minimoimaan tai poistamaan kokonaan, jotta lasta voidaan tukea parhaalla mahdollisella tavalla. Näin ollen kasvatustajien ja lapsen huoltajien on tarkasteltava lasta ja ympäristöä kokonaisvaltaisesti. (Helenius & Lummelahti, 2018.)

Varhaiskasvatustlain muutos astui voimaan elokuussa 2022 (Laki varhaiskasvatustlain muuttamisesta 1183/2021). Tämä lakimuutos liittyy lapsen oikeuteen saada varhaiskasvatuksessa annettavaa tukea kolmitasoisien mallin mukaisesti. Kolmitasoinen tuki koostuu yleisestä, tehostetusta ja erityisestä tuesta. Lapsen saama tuki voi sisältää monenlaisia toimenpiteitä tuen tasosta riippumatta. (Laki varhaiskasvatustlain muuttamisesta 1183/2021, 15 b §.) Uuden lakimuutoksen tavoitteena on saada jokaisen kunnan varhaiskasvatukseen yhtenäinen linja, jonka mukaan lapsen tukea tulisi varhaiskasvatuksessa toteuttaa (HE 148/2021 vp).

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on luoda katsaus varhaiskasvatuksen opettajien mahdollisuuksista tunnistaa alkoholiperheestä tulevan lapsen tuen tarve varhaiskasvatuksessa. Tutkimuskysymykset ovat melko väljät, koska tarkoituksena on luoda kuvailevaa synteesiä ilman tiukkoja rajoja ja ehtoja, kuten kirjallisuuskatsauksen tyyliin kuuluu.

Olen muodostanut seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Voiko varhaiskasvatuksessa lapsen tuen tarpeen tunnistaa alkoholiperhetaustasta johtuvaksi?
2. Millaiset merkit lapsessa saattavat osoittaa alkoholitaustaisen lapsen tuen tarpeen?

Haluan siis tutkimuksessani selvittää, mitä alkoholiperheiden lasten tuen tarpeiden tunnistamisesta on 2010-luvulla ja sen jälkeen kirjoitettu suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa, joten päädyin käyttämään kirjallisuuskatsausta tutkimusmetodinä.

4.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen eli kvalitatiivinen. Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan kvalitatiivinen tutkimus voidaan karkeasti ajateltuna ymmärtää tutkimusaineiston muodon ja olemuksen kuvailuna, jolloin aineistona ovatkin

useimmiten erilaiset tekstimuotoiset aineistot. (Eskola & Suoranta, 1998.) Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan laadullisessa tutkimuksessa tutkimusongelmat ja -kysymykset voivat olla määrällistä eli kvantitatiivista tutkimusta väljemmät, mutta laadullisessa tutkimuksessa taustalla olevan teoreettisen viitekehysten merkitys on kuitenkin hyvin ilmeinen. Teoreettinen viitekehys pitää sisällään esimerkiksi tutkimuksen oleelliset käsitteet sekä ottaa huomioon käsitteiden väliset merkityssuhteet. (Tuomi & Sarajärvi, 2009.)

Tutkimukseni metodina on kirjallisuuskatsaus. Fink (2005) määrittelee tutkimuskirjallisuuteen perustuvan kirjallisuuskatsauksen systemaattiseksi, täsmälliseksi ja toistettavissa olevaksi menetelmäksi, jonka tehtävänä on tunnistaa, arvioida ja tiivistää tutkijoiden, tiedemiesten ja käytännön asiantuntijoiden valmiina oleva ja julkaistu tutkimusaineisto. Kirjallisuuskatsauksessa tarkoituksena on tehdä alkuperäisestä korkealaatuisesta tutkimustyöstä johtopäätöksiä. (Fink 2005, 3.)

Salmisen (2011) mukaan kirjallisuuskatsaus on metodi ja tutkimustekniikka, jossa tutkitaan aiemmin tehtyä tutkimusta, eli tehdään 'tutkimusta tutkimuksesta', jossa kootaan yhteen tutkimuksien tuloksia, joista tulee perusta uusille tutkimuksille. Systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa kiinnitetään huomiota käytettyjen lähteiden keskinäiseen yhteyteen ja tekniikkaan, jolla siteeratut tulokset on hankittu. (Salminen 2011, 4.) Metsämuurosen (2008) mukaan tämän kaltainen kirjallisuuskatsaus vaatii muun tieteellisen tutkimustyön tapaan tarkkaa tutkijanoitetta (Metsämuuronen 2009, 31).

Salminen (2011) kertoo kirjallisuuskatsauksesta olevan monia eri perustyyppisiä, joista kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yksi yleisimmin käytetyistä. Se on yleiskatsaus, jolla ei ole tiukkoja ja tarkkoja sääntöjä. Tässä tyyppissä käytetyt aineistot ovat laajoja eivätkä metodiset säännöt rajaa aineiston valintaa. Tutkittava ilmiö pystytään kuitenkin kuvaamaan laajasti ja on mahdollista luokitella tutkittavan ilmiön ominaisuuksia. Tutkimuskysymykset ovat väljempää kuin systemaattisessa katsauksessa tai meta-analyysissä, jotka ovat myös kirjallisuuskatsauksen perustyyppisiä. Kirjallisuuskatsaus on itsenäinen metodi, mutta se tarjoaa usein uusia tutkittavia ilmiöitä systemaattista kirjallisuuskatsausta varten. (Salminen 2011, 6.)

Salminen (2011) nostaa myös esiin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen kevyemmän muodon eli narratiivisen kirjallisuuskatsauksen, jonka avulla pystytään

antamaan laaja kuva käsiteltävästä aiheesta tai kuvailemaan käsiteltävän aiheen historiaa ja kehityskulkua. Laajimmaksi narratiivisen kirjallisuuskatsauksen toteuttamistavaksi Salminen mainitsee yleiskatsauksen, jolla on mahdollista päätyä johtopäätöksiin, joiden luonne on kirjallisuuskatsausten mukainen synteesi. Kuvailevana tutkimustekniikkana narratiivinen katsaus antaa ajantasaista tutkimustietoa, muttei tarjoa varsinaista analyttisintä tulosta. (Salminen 2011, 7.) Omassa tutkimuksessani päädyin narratiiviseen katsaukseen, koska sen väljälinjaisuus sopii tutkimukseni kysymystenasetteluun.

Kirjallisuuskatsaus on menetelmä, jonka tavoitteena on luoda kokonaiskuva valitusta aiheesta valmista tutkimustietoa apuna käyttäen. Kirjallisuuskatsauksia on monenlaisia. Jokainen kirjallisuuskatsauksen laji sisältää kirjallisuuskatsaukselle tyypilliset osat: kirjallisuuden haun, arvioinnin, aineiston perusteella tehdyn synteessin ja analyysin. (Stolt ym. 2016, 4–8.) Tämän tutkimuksen menetelmäksi valitsin narratiivisen eli kuvailevan kirjallisuuskatsauksen. Sen tarkoituksena on etsiä vastauksia tutkimuskysymyksiin, mitä aiheesta tiedetään tai mitkä ovat keskeiset käsitteet (Kangasniemi ym. 2013, 294–295). Salmisen mukaan (2011) kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yksi yleisimmistä kirjallisuuskatsauksen perustyypeistä. Sitä voidaan kutsua yleiskatsaukseksi eikä sillä ole tiukkoja ja tarkkoja sääntöjä. (Salminen 2011, 6–7.)

4.3 *Aineisto*

Kangasniemen ym. (2013) mukaan kuvailevan kirjallisuuskatsauksen aineiston valinnan pohjana ovat tutkimuskysymykset. Tavoitteena on löytää aineisto, joka vastaa mahdollisimman hyvin valittuihin kysymyksiin. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen aineisto rakentuu siten valmiista tutkimustiedosta. Aineisto etsitään teellisistä tietokannoista tai vaihtoehtoisesti manuaalisella haulla. (Kangasniemi ym. 2013, 294–295.)

Salmisen (2011) mukaan kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa tutkimusaineistoa ei välttämättä seulota kovinkaan systemaattisesti (Salminen, 2011, 7). Tässäkään tutkimuksessa aineistoa ei ole löydetty erityisen systemaattisin menetelmin. Muutamia kriteereitä aineiston hankinnalle on kuitenkin asetettu. Luvut

4.3.1 ja 4.3.2 avaavat näitä kriteereitä sekä aineiston hankinnassa hyödynnettyjä hakusanoja ja tietokantoja.

4.3.1 Aineiston hankinnassa käytetyt kriteerit

Alkoholiperheestä tulevan lapsen tuen tarpeen tunnistamista varhaiskasvatuksessa ei ole juurikaan tutkittu kasvatustieteessä, joten tutkittavan aineiston löytäminen pelkästään kasvatustieteellisestä tutkimuskirjallisuudesta ei ollut mahdollista. Yksilöllinen tuki ja lapsen oikeus varhaiseen tukeen ovat kuitenkin ajankohtaisia aiheita ja siksi myös tutkimuskohteena suosittuja myös varhaiskasvatuksessa, joten aiheeseen pääsin parhaiten käsiksi tuen tarvetta sivuavien tutkimusten ja julkaisujen avulla.

Tutkimukseen valitsin ainoastaan sellaisia aineistoja, jotka olivat kokonaisuudessaan saatavilla ja luettavissa verkossa. Koska tarkoituksena oli tutkia nimenomaan suomalaisesta varhaiskasvatuksesta kirjoitettua tutkimusta, täytyi valitun aineiston liittyä tähän kontekstiin. Aineistoon valikoitui kuitenkin tutkimuksia myös muilta kuin kasvatustieteen alalta, koska alkoholiperheiden lasten ongelmia on kasvatustieteitä enemmän tutkittu esimerkiksi sosiaali- ja hoitotieteissä. Hyödynnän kuitenkin näiltä tieteenaloilta valitsemani aineistoa kasvatustieteellisessä viitekehyksessä.

4.3.2 Hakusanat ja tietokannat

Etsin aineistoa eniten Googlen vapaahausta, josta löytyi jonkin verran aiheeseen sopivia tai aihetta sivuavia tutkimuksia. Google Scholarin kautta löytyi myös muutamia aiheeseen liittyviä julkaisuja. Hyödynsin myös Andor-tietokantaa, josta mukaan valikoitui muutamia julkaisuja. Hakusanoja, joiden avulla aineistoa hankittiin, olivat esimerkiksi tuen tarve, varhaiskasvatus, alkoholi, alkoholismi, alkoholiperhe, kaltoinkohtelu, varhaiskasvatuksen opettaja, tuen tarve varhaiskasvatuksessa. Väljemmillä hakusanoilla hakutulokset onnistuivat rajattuja paremmin. Myös aiemmin tehdyt aihetta jollakin tavalla sivuavat opinnäytetyöt toivat sopivaa

materiaalia aineistoon. Tutkielman liitteet-osiosta löytyy taulukko (liite 2), josta ilmenevät tutkimukseen päätyneet aineistot.

Näin suoritetuilla hauilla löytyi 21 lähdettä, joista oman tutkimukseni aineistoksi otin seitsemän. Aineistosta kaksi on lasten kanssa työskenteleville ammatillisille suunnattuja oppaita. Yksi on erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma, jonka lisäksi on kolme muuta pro gradu -tutkielmaa, jotka yhteiskuntatieteestä, terveystieteestä ja sosiaalipsykologiasta. Lisäksi mukana on yksi tieteellinen artikkeli.

5 TULOSTEN TARKASTELUA

Tarkastelen tässä luvussa tutkimuskirjallisuuden pohjalta, miten alkoholistiperheestä tulevan lapsen tuen tarve saattaa ilmetä tai oirehtia kolmella eri osa-alueella: fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti.

5.1 Tuen tarpeen ilmeneminen fyysisinä merkkeinä

Itäpuisto ja Taitto (2010) ovat laatineet varhaiskasvatuksen työntekijöille oppaan, joka käsittelee lasta ja vanhempien alkoholinkäyttöä. Lapsen tuen tarpeen huomaamiselle saattaa olla monia esteitä. Lapsi on saattanut oppia tavan vaieta perheen asioista tai on epäluuloinen ulkopuolista apua kohtaan. Toisinaan aikuinen saattaa helpommin uskoa toista aikuista kuin lasta. Lapsen käyttäytymisessä tai olemuksessa voi olla kuitenkin piirteitä, joiden perusteella voi epäillä jotakin olevan vialla. Oppaassa annetaan muutamia vihjeitä, joiden perusteella varhaiskasvatuksen henkilökunnan olisi syytä tarkistaa lapsen tilanne tarkemmin. Tällaisia fyysisiä vihjeitä ovat esimerkiksi se, että lapsen ulkonäkö on hoitamaton ja epäsiisti tai lapsi on usein kovin nälkäinen. Huomio kannattaa kiinnittää myös lapsen varusteisiin ja tarkkailla tilannetta, jos lapsen varusteet ja tavarat ovat rikkiäiset tai ne puuttuvat toistuvasti. (Itäpuisto & Taitto 2010, 8.)

Nelimarkka käsittelee hoitotieteen pro gradu -tutkielmassaan lapsen kaltoinkohtelun tunnistamista varhaiskasvatuksessa. Hän pitää varhaiskasvatuksen työntekijöiden roolia merkittävänä lasten kaltoinkohtelun tunnistamisessa, mutta toteaa, että aihetta on varhaiskasvatuksen piirissä tutkittu vähän mutta hoitotieteessä tutkimusta on tehty enemmän. Hänen tutkimuksensa on haastattelututkimus, jossa oli tavoitteena selvittää, mitä varhaiskasvatustyöntekijät tietävät lasten kaltoinkohtelusta; mitkä tekijät sille heidän tietämyksensä mukaan altistavat, miten sitä on mahdollista tunnistaa, mitkä ovat sille altistavia riskitekijöitä, mikä

on heidän roolinsa ja osaamisensa sen tunnistamisessa ja miten heidän osaamistaan voitaisiin kehittää. (Nelimarkka 2018, 2.)

Nelimarkka toteaa, että lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen on haastavaa ja saattaa vaatia usein moniammatillista yhteistyötä esimerkiksi hoitotyöntekijöiden, lääkäreiden, psykologien, sosiaalityöntekijöiden, varhaiskasvatuksen ja poliisin välillä, jotta kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen mahdollistuisi (Nelimarkka 2018, 5). Fyysiset kaltoinkohtelun merkit ovat kuitenkin lapsessa usein havaittavissa: esimerkiksi paikalliset ihovammat ja vauriot, luunmurtumat, mustelmat, pään vammat, huono hygienia sekä aliravitsemus (Nelimarkka 2018, 7).

Fyysisten merkkien havaitsemisen haasteena Nelimarkka mainitsee sen, ettei lasten kaltoinkohtelun oireita tai merkkejä tutkita riittävän huolellisesti. Hänen mukaansa erityisesti lasten ihon kuntoon olisi kiinnitettävä enemmän huomiota. (Nelimarkka 2018, 8.) Nelimarkan haastattelututkimuksessa fyysinen kaltoinkohtelu nousi lasten kaltoinkohtelun määritelmää kysyttäessä lähes aina ensimmäisenä esiin. Haastateltavat nostivat esiin tapauksia työssään kohtaamaan fyysisestä kaltoinkohtelusta: eräältä lapselta oli muun muassa löytynyt remmin jäljet, minkä vuoksi lapsi ei ollut suostunut istumaan, kun taas yksi haastateltavista kertoi nähneensä isän ottaneen lastaan kiinni hiuksista. (Nelimarkka 2018, 16.)

Hoitotyön tutkimussäätiö (Hotus) on julkaissut vuonna 2015 lasten kaltoinkohtelun tunnistamiseen liittyvän ohjeistuksen. Yhtenä lapsen kaltoinkohtelun riskitekijänä myös tässä ohjeistuksessa mainitaan vanhemman alkoholinkäyttö. Ohjeistuksessa annetaan myös konkreettisia fyysisen kaltoinkohtelun tunnistusmerkkejä. Näitä ovat mustelmat lapsen vartalolla, poskissa, käsivarren yläosassa, pakaroilla ja reisissä tai esineen muotoiset mustelmat. Toisena merkinä voivat olla esimerkiksi esineen muotoiset ja selvärajaiset, ”sukkaa muistuttavat” palovammat. Myös eri-ikäiset vammat, esimerkiksi eriväriset mustelmat, voivat merkitä lapsen kohdistuvaa fyysistä kaltoinkohtelua. Muita fyysisiä merkkejä voivat olla vammat välilihan alueella (jolloin kyseessä saattaa olla seksuaalinen kaltoinkohtelu), savukkeella polttamisen jäljet tai ihon, pään alueen, luuston tai vatsan alueen vammat. Myös velttous, kohtaukset, oksentelu, uneliaisuus tai hengityspysähdys voivat johtua lapsen fyysisestä kaltoinkohtelusta.

Lapsi saattaa myös valittaa kivusta ilman näkyvää syytä tai hänellä voi olla jatkuvia terveysongelmia. (Hotus 2015, 9.)

Raitasalo, Holmila ja Jääskeläinen (2016) tarkastelevat perheiden kokemia päihteiden käyttöön liittyviä ongelmia käyttäen sosiaali- ja terveydenhuollon rekistereihin perustuvaa tietoa ja pohtivat tilanteen mitattavissa olevaa yleiskuvaa ja yhteiskunnan ratkaistavaksi asettuvien ongelmien rakenteellisia taustoja. He mainitsevat, että pohjoismaisissa yhteiskunnissa kansanterveystyötä on ohjannut sosiaalisen ja terveydellisen tasa-arvon edistämisen tavoite, mikä on olennainen näkökulma myös keskusteltaessa vanhempien päihdeongelman vaikutuksista lasten hyvinvointiin. Päihdeongelmien vaikutukset ovat usein nähtävissä perheen jäsenten terveydessä ja toimeentulossa, ja ne pahentavat perheen kaikkien jäsenten sosiaalisia ja terveydellisiä vaikeuksia. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen, 2016)

Raitasalon ym. (2016) tutkimus osoittaa, että suuri joukko lapsia kasvaa perheissä, joissa jommallakummalla tai molemmilla vanhemmilla on vakava päihdeongelma. He ovat laskeneet rekisteritietojen ja väestötilastojen pohjalta, että Suomessa on noin 65–70 000 alaikäistä lasta (noin 6 % kaikista alaikäisistä), joiden toisella tai molemmilla vanhemmilla on päihdeongelma. Tulokset ovat samansuuntaisia kyselytutkimusten tulosten kanssa: vuonna 1994 ja 2004 tehdyissä Lasinen lapsuus -kyselyissä noin joka kymmenes aikuinen vastaaja sanoi eläneensä lapsuutensa perheessä, jossa oli päihteiden ongelmakäyttöä. Raitasalo ym. ovat selvittäneet, millaisissa perheissä päihdeongelmia esiintyy ja miten erilaiset ongelmat perheissä kasautuvat. He myös esittelevät tietoja eri ikävaiheissa oleville lapsille aiheutuvista haitoista ja tarkastelevat vanhempien päihteiden käytön yhteyttä alle kouluikäisten lasten sairaalahoitoihin ja kodin ulkopuolelle sijoittamiseen. Heidän mukaansa suurin osa lapsille aiheutuvista vanhempien päihdeongelmien haitoista koskee alkoholinkäyttöä. (Raitasalo ym. 2016, 83–85.)

Raitasalon ym. (2016) tutkimuksessa vanhempien päihteiden käytön seurauksia alle kouluikäisille lapsille on tarkasteltu vuonna 2002 syntyneiden lasten osalta siten, että lapsia seurattiin rekisteritietojen perusteella heidän ensimmäisen seitsemän vuoden ajan vuoteen 2009 asti. Tarkasteltavana olivat lasten sairaalahoidot sekä kodin ulkopuolelle sijoittamiset. Tuloksista on pääteltävissä, että

vanhemman päihdeongelma lisää merkittävästi pienten lasten riskiä joutua sairaalahoitoon sairauden tai tapaturman vuoksi sekä riskiä joutua sijoitetuksi kodin ulkopuolelle. Vanhemmilla onkin suurin vaikutus pienten lasten terveyteen ja turvallisuuteen. Raitasalon ym. (2016) mukaan monet tutkimukset osoittavat, että päihteitä runsaasti käyttävien vanhempien lapsilla on suurentunut riski kokea erilaisia lapsuusajan haasteita. Vanhemman päihdeongelma saattaa tarkoittaa puutteita kasvuympäristössä, jolloin lapsen terveysriski aiheutuu riittämättömästä hoidosta ja huolenpidosta tai hoitamattomasta kodista, mikä puolestaan voi joutaa tapaturmiin ja sairasteluun. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016, 87–88.) Näiden tietojen pohjalta on mahdollista päätellä, että lapsen jatkuva sairastelu ja erilaiset tapaturmavammat voivat olla varhaiskasvatuksen henkilöstölle merkkejä siitä, että lapsi saattaa elää perheessä, jossa on alkoholiongelmaa.

5.2 Tuen tarpeen ilmeneminen psyykkisinä merkkeinä

Itäpuisto ja Taitto (2010) antavat esimerkkejä psyykkisistä merkeistä, jotka viittaavat alkoholiperheestä tulevan lapsen tuen tarpeesta. Heidän mukaansa varhaiskasvatuksen henkilökunnan kannattaisi kiinnittää lapseen erityistä huomiota, jos lapsi on jatkuvasti tai tiettyinä jaksoina väsynyt tai masentunut tai huolehtii esimerkiksi liikaa sisaruksistaan tai vanhemmastaan. (Itäpuisto & Taitto, 2010, 8.)

Psyykkisinä tuen tarpeen merkkeinä Nelimarkka (2018) nostaa esiin masennuksen, oppimisvaikeudet, pelot, itkuisuuden, jotka kaikki saattavat kertoa lapsen kaltoinkohtelusta (Nelimarkka, 2018, 7).

Hotusin ohjeistuksessa kerrotaan myös merkeistä, jotka saattavat ilmentää lapsen psyykkistä kaltoinkohtelua. Tällaisia merkkejä ovat erilaiset tunnetaakat, pelko, psykosomaattiset oireet, kuten vatsakipu tai päänsärky. Lapsi saattaa olla masentunut tai hänellä on sopeutumisvaikeuksia. Myös lapsen erilaiset pitkän aikavälin psyykkiset haasteet saattavat kertoa psyykkisestä kaltoinkohtelusta. (Hotus 2015, 9.)

Hoitotyön tutkimussäätiö on vuonna 2020 päivittänyt "Lasten kaltoinkohtelun tunnistamisen tehokkaat menetelmät sosiaali- ja terveydenhuollossa" -hoitosuosituksen, jolloin kaltoinkohtelun tunnistamisen merkkejä ja ohjeita on tarkennettu. Suosituksessa määritellään käsitteitä aiempaa tarkemmin. Suosituksessa kerrotaan henkisen tai emotionaalisen kaltoinkohtelun tarkoittavan sellaisia tahallisia tai tahattomia henkisen väkivallan tekoja, jotka mahdollisesti vahingoittavat lapsen henkistä hyvinvointia, tai henkisen väkivallan tekoja, kuten lapsen liikkumisen rajoittamista tai alistamista, eristämistä, vähättelyä, huomioimattomuutta, hylkäämistä tai muuta sellainen toimintaa, joka jättää lapsen ulkopuoliseksi tai saattaa hänet naurunalaiseksi. Se voi myös tarkoittaa huutamista, lapsen pelottelua tai hänen joutumistaan elämään väkivallan ilmapiirissä. (Hotus 2022, 4.) Tämä hoitosuositus ei kuitenkaan kerro kaltoinkohtelusta johtuvista oireista tai merkeistä, vaan lähinnä nostaa esiin kaltoinkohtelun riskitekijöitä ja niitä tapahtumia, joiden takia lapsi mahdollisesti oireilee ja on tuen tarpeessa. Hellsten (2003) mainitsee, että haastavaksi tilanteen tunnistamisen tekevät säännöt, jotka monessa alkoholiperheessä ovat: älä puhu, älä tunne, älä luota (Hellsten 2003, 51).

Raitasalo ym. (2016) nostavat esiin vanhemman päihdeongelman vaikutuksen lapsen psyykkiseen kehitykseen. Heidän mukaansa vanhemman alkoholiongelman aiheuttamat puutteet kasvuympäristössä ja huolenpidossa saattavat johtaa erilaisiin psyykkisen kehityksen ja käyttäytymisen häiriöihin. Syynä on se, että monet päihdeongelmista kärsivät vanhemmat eivät pysty suoriutumaan perustehtävistään, eivät pysty luomaan turvallista arkea, saati vastaamaan lapsen tarpeisiin. Tästä syntyy lapselle pysyvä stressitila, joka joidenkin lasten kohdalla johtaa psyykkisiin oireisiin ja käytöshäiriöihin sekä somaattisiin sairauksiin. Lisäksi äidin raskaudenaikaisen päihteiden käytön on todettu olevan yhteydessä lapsuusajan oppimisvaikeuksiin, käytöshäiriöihin sekä psyykkiseen ja kielelliseen kehitykseen. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016, 87–88.) Näyttääkin siltä, että monet lasten psyykkisen kehityksen haasteet voivat olla yhteydessä vanhemman alkoholiongelmaan. Miten näin ollen on mahdollista erottaa, mistä oireet johtuvat? Alkoholiperheestä tuleva lapsi tarvitsee tukea, mutta onko tuella vaikutusta, jollei juurisyytä tiedetä eikä siihen pystytä vaikuttamaan?

Jussi Ranta (2015) tutki sosiaalitieteiden pro gradu -työssään, millainen on äidin päihdeiden käytön ja mielenterveyden ongelmien sekä erilaisten sosioekonomisten tekijöiden yhteys lapsen psyykkisen kehityksen häiriöihin, käytös- ja tunne-elämän häiriöihin sekä masennukseen ja ahdistuneisuuteen. Tarkastelun kohteena olivat kaikki Suomessa vuonna 1997 syntyneet lapset ja heidän biologiset äitinsä. Tätä kohorttia tutkittiin vuoden 2009 loppuun asti, jolloin lapsi täytti 12 vuotta. Tutkimuksesta selviää, että äidin päihde- ja mielenterveydenongelmat yhdessä muiden äitiin liittyvien sosioekonomisten tekijöiden kanssa ovat yhteydessä lasten yleisimpien mielenterveyden häiriöiden riskiin. Äidin päihdeongelmalla oli mielenterveysongelmaa voimakkaampi yhteys lapsen psyykkisen kehityksen ja käytös- ja tunne-elämän häiriöihin. Lapsen masennukseen ja ahdistuneisuuteen äidin mielenterveyden häiriöllä puolestaan oli voimakkaampi vaikutus kuin päihdeongelmalla. Otettaessa huomioon lapsen sukupuoli, äidin toimeentuloaikeudet ja yksinhuoltajuus oli todettavissa, että äidin päihdeongelma oli tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä lapsen riskiin sairastua 12 ensimmäisten ikävuotensa aikana psyykkisen kehityksen häiriöihin, käyttäytymisen ja tunne-elämän häiriöihin sekä muihin mieliala- ja ahdistuneisuushäiriöihin. Muillakin äitiin liittyvillä tekijöillä kuin päihdeongelmilla oli yhteys lapsen sairastumisriskiin, mutta äidin päihdeongelma on tilastollisesti merkittävällä tavalla siihen yhteydessä. (Ranta 2015, 54–55.)

5.3 Tuen tarpeen ilmeneminen sosiaalisina merkkeinä

Itäpuiston ja Taiton (2010) oppaassa alkoholiperheestä tulevan lapsen tuen tarpeen sosiaalisuuteen liittyvänä merkinä voi olla se, että lapsen käytös muuttuu tai on epätavallista ja siihen liittyy esimerkiksi riehumista, ahdistusta, keskittymiskyvyttömyyttä, takertumista tai pelkoa. Lapsen leikeissä tai toiminnassa voi myös näkyä merkkejä perheen tapahtumista. Esimerkiksi alkoholin korostaminen, humalaisen käyttäytyminen, riitely ja väkivalta voivat olla mukana lapsen puheessa tai leikeissä. Lapsi saattaa myös takertua ryhmän aikuiseen tai vaikka vieraseenkin ihmiseen. Joskus lapsi saattaa myös kertoa alkoholiasiaista itse joko suoraan tai kierrellen. (Itäpuisto & Taitto, 2010, 8.)

Moinion (2019) sosiaalityön pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää tekijöitä, joilla on vaikutusta pahan olon ylisukupolvistumiseen perheissä, joissa vanhemmalla on alkoholiongelma, sekä löytää erilainen vaihtoehto riskilähtöiselle ajattelutavalle. Moinion (2019) mukaan vanhemmat, opettajat ja muut aikuiset lapsen ympärillä saattavat pystyä varsin hyvin kuvailemaan lapsen käytöstä ja erittelemään lapsen toimintaa tietyissä tilanteissa. He eivät kuitenkaan pysty tuottamaan tietoa sellaisista lapseen ja hänen elämänsä liittyvistä asioista, jotka eivät ole nähtävissä lapsesta ulkoapäin. Tällaisia piilossa olevia asioita ovat esimerkiksi lapsen tunteet, ajatukset, motiivit ja lapsen toiminnan taustalla olevat asenteet. Moinio toteaaakin, että vasta pitkittäistutkimuksissa on mahdollista selvittää lapsen kokemuksen lisäksi se, miten kokemukset muuttuvat ajassa, jolloin voidaan nähdä, miten lapsen kasvu ja kehitys etenevät pitkällä aikavälillä ja mitkä asiat niihin voivat vaikuttaa. (Moinio 2019, 32–33.)

Kaivosojan (2010) erityispedagogiikan pro gradu -tutkielman tarkoituksena on tarkastella lasten kokemuksia vanhemman alkoholinkäytöstä sellaisissa perheissä, joissa toinen vanhempi tai molemmat vanhemmat käyttävät alkoholia lapsen näkökulmasta ongelmallisesti. Tutkimuksessa selvitetään myös sellaisia lasten kuvaamia heidän elämässään vaikuttavia tekijöitä, jotka suojaavat lasta vanhemman alkoholiongelman vaikutuksilta. Kaivosojan tutkimuksessa korostuu selviytymisen näkökulma. Kaivosoja nostaa esiin myös lapsen keinoja suojautua haasteilta, mikä näkyy erilaisina rooleina. (Kaivosoja, 2010, 6.)

Kaivosojan mukaan yleisesti kuvattu alkoholistiperheen lapsen tapa toimia on vetäytyminen jonkin roolin taakse. Lapsi voi ottaa vastuunkantajan roolin kantaaen vastuuta esimerkiksi vanhemmistaan tai sisaruksistaan kotona. Näin käyttäytyvä lapsi on lojaali vanhemmilleen kaikissa tilanteissa. Syntipukin roolin ottanut lapsi puolestaan tulee usein nähdyksi syyllisenä kaikkiin ongelmiin, minkä seurauksena lapsi sylkee ulospäin koko perheen yhteisen pahan olon. Näkymättömän lapsen rooliin kuuluu näennäinen sopeutuminen ja pyrkimys auttaa perhettä olemalla mahdollisimman huomaamaton. Hassuttelijan roolissa omaksunut lapsi hyödyntää huumoria selviytyäkseen eri tilanteista ja kantaa vastuuta muiden saamisesta hyvälle tuulelle. Usein roolin ylläpitäminen on kuluttavaa ja vie lapsen huomion pois todellisesta ongelmasta, jolloin lapset piilottavat roolinsa alle todel-

liset tunteensa, turvattomuutensa ja hätänsä. Kotona omaksutut roolit vaikeuttavat lapsen sopeutumista muissa ympäristöissä, esimerkiksi kaveripiirissä, vaadittuihin rooleihin. (Kaivosoja, 2010, 35.)

Raitasalo ym. (2016) nostavat tutkimuksessaan aiempien tutkimusten osoittaman monisyisen ongelman: Tutkimusten mukaan lapsuus alkoholiongelmallisessa perheessä sekä jatkuva altistuminen alkoholinkäytön haitoille altistaa lasta psykososiaalisille ongelmille sekä kognitiivisille ja mielenterveyden häiriöille. Turvaton ja epävakaa kasvuympäristö lisää näitä ongelmia, samoin varhaislapsuuden turvaton kiintymyssuhde on mahdollinen sosiaalisten ja psyykkisten häiriöiden kehityksen riskitekijä. Toisaalta kasvaminen alkoholiperheessä ei välttämättä suoraan altista ongelmille, vaan syy-seuraussuhteet ovat monimutkaisempi kokonaisuus. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen, 2016, 89.)

Kuviossa 1 on tiivistetty alkoholiperheestä tulevan lapsen tuen tarpeen tunnistamisen merkit.

KUVIO 1. Tuen tarpeen tunnistamisen merkit

6 POHDINTAA

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että lapsuus päihdeongelmaisen vanhemman kanssa on lapsen terveydelle ja kehitykselle vakava riski. Päihdehaitat, joita perheissä joudutaan kokemaan, ovat yksi terveyshaittoja kasaavista mekanismeista, ja ne voivat johtaa huono-osaisuuden periytymiseen sukupolvelta toiselle. Päihdeongelmat liittyvät usein mielenterveysongelmiin mutta myös sosiaalisiin ongelmiin ja köyhyyteen. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen, 2016, 92.)

Raitasalo ym. (2016) painottavat, että lapsuuden oloja ei saa käyttää lapsen leimaamiseen ja uusien esteiden luomiseen. Tutkimukset kertovat haastavasta taustasta tulevien lasten kohonneesta vaarasta kokea ongelmia, mutta ne samalla osoittavat monien perheiden pärjäävän hyvin huolimatta vanhemman ongelmista. On mahdollista, että puolella lapsista kehittyy esimerkiksi psykiatrisia häiriöitä, mutta puolella niitä ei kehity. Ihmisen pärjäävyys, jolla tarkoitetaan esimerkiksi lannistumattomuutta, kestävyyttä tai suojaavia tekijöitä vaikeissa olosuhteissa, vaihtelee. Kun on tutkittu pärjääviä lapsia ja perheitä, on voitu havaita tekijöitä, joilla on lasta tukeva vaikutus vanhemman sairastaessa. Näitä ovat esimerkiksi temperamentti- ja ominaisuuksiensa, omien kykyjen tehokas käyttö, itsetunnon välittyminen kasvatuksesta, vanhempien ja muiden aikuisten tuki ja mahdollisuudet elämässä. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen, 2016, 93–94.) Osa näistä tekijöistä on sellaisia, ettei niihin juuri voida vaikuttaa. Osaan voi vaikuttaa, mutta se vaatii, että lapsen haasteet ja tuen tarve havaitaan. Varhaiskasvatuksen henkilökunnalla on tässä keskeinen rooli.

Raitasalon ym. (2016) mukaan pärjäävyyden osatekijöitä on yksilössä itsessään, perheessä ja yhteisössä, johon yksilö kuuluu mutta myös yhteiskunnassa, esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalvelujen ja korkeatasoisen päivähoiton ja koulun muodossa. Vaikeuksissa olevien päihdeongelmaisten perheiden lapsia voidaan auttaa monella tavalla. Raitasalo ym. nostavat yhtenä merkittävänä auttavana tahona esiin päiväkodin, neuvolan, koulun ja kouluterveydenhuollon ohella. Näi-

den tahojen kautta saatu tuki on ensiarvoisen tärkeää, jos halutaan ehkäistä päihdehaittojen ylisukupolvista periytymistä. Samoin, jos lasta oppimisvaikeuksista ja käyttäytymishäiriöistä huolimatta pystytään tukemaan niin, että hän menestyy koulussa ja suorittaa lisäksi myöhemmin ammattiopintoja, on saavutettu merkittäviä sosiaaliseen ja terveydelliseen tasa-arvoon liittyviä tavoitteita. Koko lapsen kasvuyhteisö voi vaikuttaa ratkaisevasti lapsen selviämiseen epäsuotuisista lapsuudenkokemuksistaan ja siihen, millaisia omaan elämäänsä vaikuttavia ratkaisuja hän tulee myöhemmin tekemään. Raitasalonen ja Kumppaneiden (2016) mukaan yhteisön voimavaroja pitäisi käyttää siten, että ongelmia kokevat huomioidaan ja lasten eriarvoisuutta vähennetään. Tämä tarkoittaa esimerkiksi päiväkodissa sitä, että aikuiset ovat tukena vaikeissa oloissa kasvaville lapsille. (Raitasalonen, Holmila & Jääskeläinen, 2016, 92–93.)

Varhaiskasvatustuki ja varhaiskasvatussuunnitelma painottavat jokaisen lapsen on oikeutta tarvitsemaansa tukeen. Tukea pitää lain mukaan toteuttaa varhaiskasvatuksessa, mikä on hyvä asia, koska suuri osa suomalaisista lapsista osallistuu varhaiskasvatukseen. Lähtökohtaisesti on siten mahdollista, että suuri osa tukea tarvitsevista lapsista, siis myös alkoholiperheistä tulevista lapsista, myös saa tukea. Haasteena on kuitenkin tuen tarpeen havaitsemisen vaikeus. Mistä merkeistä varhaiskasvatuksen henkilökunta voi havaita, että lapsi kasvaa alkoholiperheessä ja tarvitsee siksi tukea ja apua? Tämä kysymys sai minut etsimään tietoa konkreettisista merkeistä, joista varhaiskasvatuksen henkilökunta voisi havaita tuen tarpeen ja ehkä saada käsityksen, mistä lapsen haasteet saattavat johtua johtuvat. Varhaiskasvatuksen maailma on konkreettinen, ja siksi siellä olevat isot haasteet vaativat mielestäni konkreettisia työkaluja. Lapsen kasvaminen alkoholiperheessä on iso haaste sekä lapselle itselleen että koko perheelle. Samalla se haastaa myös varhaiskasvatuksen henkilökuntaa, koska he ovat lapsen tuntevina aikuisina ja tuen tarpeen havaitsijoina avainasemassa. Tästä näkökulmasta lähdin etsimään suomalaista tutkimuskirjallisuutta, koska tavoitteeni oli selvittää, mitä aiheesta on kirjoitettu 2010-luvulla ja sen jälkeen kirjoitetussa suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa.

Valitsin tutkimukseni metodiksi kuvailevan narratiivisen kirjallisuuskatsauksen. Salmisen mukaan tässä tyypissä käytetyt aineistot ovat laajoja eivätkä metodiset säännöt rajaa aineiston valintaa. Tutkittava ilmiö pystytään kuitenkin kuvaamaan laajasti ja on mahdollista luokitella tutkittavan ilmiön ominaisuuksia.

Tutkimuskysymykset ovat myös väljempää kuin systemaattisessa katsauksessa tai meta-analyysissä, jotka ovat myös kirjallisuuskatsauksen perustyyppisiä. Kirjallisuuskatsaus on itsenäinen metodi, mutta se tarjoaa usein uusia tutkittavia ilmiöitä systemaattista kirjallisuuskatsausta varten. (Salminen, 2011, 6.)

Jo kirjallisuuskatsaukseni materiaalinkeruun alkuvaiheessa havaitsin, ettei kasvatustieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa ole kirjoitettu tästä aiheesta juuriakaan, vaikka alkoholi ja lapset -teemaa on käsitelty. Hoitotieteissä alkoholi ja lapset -teemaa on käsitelty enemmän, mikä on luonnollista, koska alkoholismi on sairaus ja sen monet lieveilmiöt johtavat sairauksiin. Samoin sosiaalitieteissä alkoholi ja lapset -tematiikkaa on tutkittu melko paljon, onhan alkoholismi pitkälti myös sosiaalinen ja yhteiskunnallinen ongelma.

Halusin löytää tuen tarpeen merkeille luokittelun, joten päädyin jakamaan tuen tarpeen merkit kolmeen ryhmään: fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset merkit. Jako on sama, jonka Itäpuisto ja Selin (2013) mainitsee teorialähteenä käyttämässäni teoksessa. (Itäpuisto & Selin 2013, 139). Etsin näin ollen käyttämästäni aineistoista luokitteluuni sopivaa tietoa. Varhaiskasvatuslaki ja Varhaiskasvatussuunnitelma edellyttävät varhaiskasvatuksen henkilökunnalta lapsen tuen tarpeen tunnistamista ja varhaista tukea lapselle, kun tuen tarve ilmenee. He tarvitsevat työkaluja tuen tarpeen tunnistamiseen, ja näitä työkaluja eli merkkejä tuen tarpeesta pyrin tutkimuksessani löytämään. Onnistuin löytämään lähteitä, joissa oli materiaalia luokitteluani varten. Kuitenkin aineistoni on vielä suppea, joten sitä olisi mahdollisuus laajentaa ja siten syventyä aiheeseen vielä enemmän. Haasteeksi osoittautui aiheeseeni sopivan kasvatustieteellisen tutkimuskirjallisuuden löytäminen. Pyrin kuitenkin ohjaamaan muiden tieteenalojen kirjallisuuden tarkasteltavaksi varhaiskasvatuksen viitekehykseen, jolloin sain materiaalia luokitteluani varten myös muilta tieteenaloilta.

Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista haastatella varhaiskasvatuksen opettajia ja selvittää, onko mahdollista havaita alkoholiperheestä tulevan lapsen tuen tarve. Toisaalta olisi kiinnostavaa tietää, kuinka paljon varhaiskasvatuksen opettajat tällaista tuen tarvetta päiväkotiarjessa havaitsevat. Samoin olisi mielenkiintoista selvittää, poikkeako alkoholiperheestä tulevan lapsen tukeminen muusta tukemisesta. Alkoholiperheestä tulevan lapsen psyykkiset ja sosiaaliset haasteet näyttävät usein samankaltaisena kuin muista syistä johtuvat tuen tar-

peet. Onko tuen tarpeen syyllä merkitystä, vai riittääkö, että lapsi saa tukea? Auttaako tuki, jos tuen tarpeen syyhyn ei ole mahdollista vaikuttaa? Aiheeseen liittyy monia avoimia kysymyksiä, joita on tärkeä tutkia jatkossa.

LÄHTEET

- Alijoki, A. A. K., Suhonen, E. A., Nislin, M. A., & Sajaniemi, N. K. (2016). Lasten temperamentin ja tuen tarpeiden yhteys lasten kognitiivisiin toimintoihin päiväkotien erityisryhmissä. NMI-bulletin.
- Booth, T. (2011). The name of a rose. Inclusive values into action in teacher education. <https://doi.org/10.1007/s11125-011-9200-z>
- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2000). The what and why of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry.
- Dix, T., Stewart, A.D., Gershoff, E.T., & Day, W.H. (2007). Autonomy and children's reactions to being controlled: Evidence that both compliance and defiance may be positive markers in early development. Child Development.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen (1. painos). Vastapaino.
- Fink, Arlene (2005). Conducting Research Literature Reviews: From the Internet to the Paper. Sage Publications, Inc.
- Helenius, A. & Lummelahti, L. 2018. Varhaiskasvatus. Perusteita. BoD – Books on Demand.
- Hellsten, T. 2001. Virtahepo olohuoneessa. Gummerus .
- Hoitotyön tutkimussäätiö (2015). Lasten kaltoinkohtelun tunnistamisen tehokkaat menetelmät sosiaali- ja terveydenhuollossa. <https://www.hotus.fi/wp-content/uploads/2019/03/kaltoinkohtelu-hs-lyh.pdf>
- Hoitotyön tutkimussäätiö (2022). Perheessä tapahtuvan lapsen kaltoinkohtelun riskiolojen tunnistaminen. <https://www.hotus.fi/wp-content/uploads/2022/04/hoitosuositus-lasten-kaltoinkohtelu-netti.pdf>
- Holmberg, T. 2003. Lapset ja vanhempien päihdeongelma. Opas vanhemmille, lastensuojelun ammattilaisille ja muille lasten kanssa työskenteleville. Lasten keskus.
- Hänninen, V. 2004. Omaiskertomusten opettamaa. Teoksessa A. Koski-Jännes, V. Hänninen (toim.) Läheiseni on päihdeongelmainen. Kirjapaja.
- Ilva, M. & Roine, M. & Takala, J. (toim.) (2010) Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön

työssä (pdf). A- klinikkasäätiön raporttisarja 57. https://vanha.lasinenlapsuus.fi/sites/default/files/pdf/lapsuus_paihteiden_varjossa_vanhempien_paihteidenkaytosta_karsivat_lapset.pdf

Itäpuisto M. & Selin J. 2013 Miten palvelut vastaavat päihteiden käyttäjän läheisten avuntarpeisiin? Teoksessa K. Warpenius, M. Holmila & C. Tigerstedt (toim.) Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Juvenes Print.

Itäpuisto M. 2003. Vanhempien alkoholiongelma, lasten ongelma. Teoksessa M. Holmila & J. Kantola (Toim.) Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Gummerus.

Itäpuisto, M. & Taitto, A. 2010. Lapsi ja vanhempien alkoholinkäyttö. https://vanha.lasinenlapsuus.fi/sites/default/files/pdf/lapsi_ja_vanhempien_alkoholinkaytto_-_opas_varhaiskasvatuksen_tyontekijoille.pdf

Itäpuisto, M. 2005. Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. [Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta](#) (pdf). viitattu 11.4.2023.

Kaivosoja, M. 2009. Lapsi ja vanhemman päihdeongelma. Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri. Pohjanmaa-hanke. http://www.epshp.fi/files/5431/Lapsi_ja_vanhemman_paihdeongelma.pdf.

Kaivosoja, S. 2010. Lapsen kokemus vanhemman ongelmallisesta alkoholinkäytöstä ja siltä suojaavista tekijöistä. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Erytispedagogiikka. Pro Gradu -tutkielma. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/24481>

Kangasniemi, M., Utriainen, K., Ahonen, S., Pietilä, A., Jääskeläinen, P. & Liikainen, E. 2013. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon. *Hoitotiede*, 25(4).

Kanninen, K. Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. PS-kustannus.

Kiianmaa, K. 1998. Alkoholi. Teoksessa M. Salaspuro, K. Kiianmaa & K. Seppä (toim.) Päihdelääketiede. Gummerus.

Kiianmaa, K., Hyytiä, P. 1998. Päihteiden vaikutusten neurobiologinen perusta. Teoksessa: M. Salaspuro, K. Kiianmaa & K. Seppä (toim.) Päihdelääketiede. Gummerus.

Laki varhaiskasvatuksesta 1183/2021

Lastensuojelulaki 417/2007

- Lummelahti, L. 2004. Tavoitteena vahva itsetunto. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. WSOY.
- Metsämuuronen, J. (2009). Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Jyväskylä:International Methelp.
- Moinio, J. 2019. Pahan olon kierteessä: kirjallisuuskatsaus alkoholiongelmaan liittyvän pahoinvoinnin ylisukupolvistumisesta. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/105562/1556787071.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Neitola, M. (2019). Pedagogiikan aika. Lapsen tuki varhaiskasvatuksessa (3. painos, 1/2019). Puna-Musta.
- Nelimarkka, S. (2018). Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen varhaiskasvatuksessa. Terveystieteiden tiedekunta. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma.https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/19589/urn_nbn_fi_uef-20180557.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Opetushallitus (2014). Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetushallitus (2022). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2022:2a. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_1.pdf
- Peltoniemi, T. 2003. Lapsen elämä alkoholiperheessä. Teoksessa K. Utoslahti & T. Peltoniemi (Toim.) Pikkuaikuisia. Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus -hankkeesta. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 42.Gummerus.
- Pihlaja, P. & Viitala, R. 2019. Varhaiserityiskasvatus. PS-kustannus.
- Pihlaja, P. & Neitola, M. (2017). Varhaiserityiskasvatus muuttuvassa varhaiskasvatuksen kentässä. *Kasvatus & Aika*, 11(3). <https://journal.fi/kasvatusjaa-ika/article/view/68726>
- Pihlaja, P., Rantanen, M-L. & Sonne, V. (2010). Varhaiserityiskasvatuksen haasteita ja vahvuuksia. Vastauksia monitahoarvioinnilla VarsinaisSuomessa. Turun Yliopisto. Painosalama Oy.
- Raitasalo, K. & Holmila, M. (2014) Alkoholinkäyttötapojen periytyminen ja vanhempien kasvatuskäytännöt. Teoksessa J. Lammi-Taskula & S. Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Juvenes Print. <https://www.julkari.fi/handle/10024/116712>

- Raitasalo, K. Holmila, M. & Jääskeläinen, M. (2016) Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle. Teoksessa M. Holmila, K. Raitasalo & C. Tigerstedt (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Juvenes Print.
- Ranta, J. (2014) Päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien äitien lasten psyykkisen kehityksen, tunne-elämän ja käyttäytymisen häiriöt. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalipsykologia. Pro gradu -tutkielma. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/153296/Jussi_Ranta_Pro_Gradu.pdf?sequence=2
- Rikoslaki 39/1889
- Rusanen, E. (2011). *Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys*. Finn Lectura.
- Ryan, R.M., Deci, E.L., & Vansteenkiste, M. (2016). Autonomy and autonomy disturbances in self-development and psychopathology: Research on motivation, attachment, and clinical process. Teoksessa D. Chicchetti (toim.) *Developmental Psychopathology. Theory and method*. Wiley.
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopisto. https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- Sandberg, E. (2021). Pedagoginen tuki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. PS-kustannus.
- Sinclair, D. (1983). Alkoholipsykologia. Teoksessa T. Peltoniemi & M. Voipio (toim.) *Alkoholi ja yhteiskunta*. Otava.
- STM (2011). Päihdeongelmaisten vanhempien lasten tukipalvelujen varmistaminen. Työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011:14. Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72918/URN%3ANBN%3Afi-fe201504226972.pdf?sequence=1>
- Stolt, M., Axelin, A. & Suhonen, R. (2016). Kirjallisuuskatsaus hoitotieteessä. Juvenes Print. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/75171/URN%3aNB%3afi%3ajyu-202104232468.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Söderling L. (1995). *Alkoholismin aakkoset*. Suomen Alfa-klinikat. Raahen kirjasto.
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.
- Turja, L. (2017). Oppimisen ja kehityksen haasteet. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Vastapaino.

Varhaiskasvatuslaki 2018/540. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540>

Viitala, R. (2014). Jotenkin häiriöksi: etnografinen tutkimus sosioemotionaalista erityistä tukea saavista lapsista päiväkotiryhmässä. *eErika*. http://www.peda.net/img/portal/3010525/erika32014_fi-nal.pdf?cs=1414949014 [Open Access](#)

Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1989

Ylikahri R. (1983). Alkoholifysiologia. Teoksessa T. Peltoniemi & M. Voipio (toim.) *Alkoholi ja yhteiskunta*. Otava.

LIITTEET

Liite 1: Aineiston sisäänotto- ja poissulkukriteerit

Sisäänottokriteerit	Poissulkukriteerit
Tutkimuksen tai kirjallisuuden kieli on Suomi.	Tutkimus tai kirjallisuus on kirjoitettu muulla kuin suomen kielellä.
Tutkimus tai kirjallisuus on tehty 2010-luvulla tai sen jälkeen.	Tutkimus tai kirjallisuus on tehty ennen 2010-lukua.
Tutkimuksessa tai kirjallisuudessa keskiössä on lapset.	Tutkimuksessa tai kirjallisuudessa keskiössä on jokin muu kuin lapset.
Tutkimuksessa tai kirjallisuudessa mainitaan vanhemman alkoholismi.	Tutkimuksessa tai kirjallisuudessa ei mainita vanhempaa alkoholistina.
Koko alkuperäisaineisto on saatavilla verkossa.	Tutkimusaineisto ei ole saatavilla verkossa.
Tutkimusta voi tarkastella varhaiskasvatuksen viitekehyksessä.	Tutkimusta ei voi tarkastella varhaiskasvatuksen viitekehyksessä.

Liite 2: Kirjallisuuskatsaukseen valitut julkaisut

Tekijät ja ilmestymisvuosi	Tutkimuksen nimi	Tutkimuksen aihe	Tutkimuksen tarkoitus
Itäpuisto, M. & Taitto, A. (2010)	Lapsi ja vanhemman alkoholin käyttö	Alkoholiperheestä tulevan lapsen tukeminen	Opas varhaiskasvatuksen ammattilaisille
Hoitotyön tutkimussäätiö/Hotus. (2015)	Lasten kaltoinkohdellun tunnistamisen tehokkaat menetelmät sosiaali- ja terveydenhuollossa	Kaltoinkohdellun lapsen tunnistaminen ja tukeminen	Opas lasten kanssa toimiville ammattilaisille
Kaivosoja, S. (2010)	Lapsen kokemus vanhemman ongelmallisesta alkoholikäytöstä ja siitä suojaavista tekijöistä	Kokemuksia vanhemman alkoholikäytöstä	Erityispedagogiikan opinnäytetyö
Moinio, J. (2019)	Pahan olon kierteessä: kirjallisuuskatsaus alkoholi-ongelman liittyvän pahoinvoinnin ylisukupolvistumisesta	Katsaus alkoholin vaikutukseen eri sukupolvissa	Yhteiskuntatieteiden opinnäytetyö
Nelimarkka, S. (2018)	Lasten kaltoinkohdellun tunnistaminen varhaiskasvatuksessa	Lasten kaltoinkohdellun tunnistaminen	Terveystieteiden opinnäytetyö
Raitasalo, K., Homila, M. & Jääskeläinen, M. (2016)	Vanhemman päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle	Päihdehaittojen tunnistaminen	Tieteellinen artikkeli

Ranta, J. (2014)	Päihde- ja mielen- terveysongelmista kärsivien äitien las- ten psyykkisen ke- hityksen, tunne- elämän ja käyttäy- tymisen häiriöt	Vanhemman päih- teidenkäytön ja mielenterveyson- gelmien vaikutus lapseen	Sosiaalipsykolo- gian opinnäytetyö
------------------	---	---	---------------------------------------